

7. **Иванченко Г. В.** К системной методологии комплексной гуманитарной экспертизы / Г. В. Иванченко, Д. А. Леонтьев, Ф. С. Сафуанов, Г. Л. Тульчинский // Труды Ярославского методологического семинара. Методы психологии : в 3 т. / Под ред. В. В. Новикова и др. – Ярославль: МАПН, 2005. – Т. 3. – С. 89–110.
8. **Ищенко Ю. А.** Гуманитарна експертиза: засадничі принципи, мета, завдання / Ю. А. Ищенко. – К.: Центр гуманітарної освіти, 2002. – 203 с.
9. **Ищенко Ю. А.** Гуманитарна експертиза карнавалізації свідомості / Ю. А. Ищенко // Філософська думка. – 2006. – № 2. – С. 75–101.
10. **Ищенко Ю. А.** Конфлікти як предмет гуманітарної експертизи / Ю. А. Ищенко // Філософська думка. – 2010. – № 2. – С. 97–106.
11. **Петриковская О. С.** Філософська антропологія як методологія синтезу знань про людину: автореф. дис. ... канд. філос. н. – Одеса, 2007. – 18 с.
12. Психолого-педагогическая диагностика в образовании. Опыт гуманитарной экспертизы / Отв. ред. Б. Г. Юдин; ред.-сост. Е. Г. Юдина. – М.: Ин-т человека РАН; МГППУ, 2003.
13. **Свирский Я. И.** [Рец. на кн.] Павел Тищенко. Биовласть в эпоху биотехнологий / Я. И. Свирский // Вопр. филос. – 2004. – № 5. – С. 183–187.
14. **Табачковський В. Г.** Полісутнісне Номо: філософсько-мистецька думка в пошуках «неевклідової рефлексивності» / В. Г. Табачковський. – К.: ПАРАПАН, 2005. – 452 с.
15. **Тищенко П. Д.** Биовласть в эпоху биотехнологий / П. Д. Тищенко. – М.: ИФ РАН, 2001. – 172 с.
16. **Тульчинский Г. Л.** Гуманитарная экспертиза как социальная технология / Г. Л. Тульчинский // Экспертиза в современном мире: от знания к деятельности / Под ред. Г. В. Иванченко, Д. А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2006. – С. 10–29.
17. **Юдин Б. Г.** От этической экспертизы к экспертизе гуманитарной / Б. Г. Юдин // Экспертиза в современном мире: от знания к деятельности / Под ред. Г. В. Иванченко, Д. А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2006. – С. 30–44.

Надійшла до редколегії 28.01.11

УДК 101.8

І. М. Грабовська

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕНДЕРНА АНТРОПОЛОГІЯ В СТРУКТУРІ ФІЛОСОФСЬКОГО ЗНАННЯ: ОСВІТНІЙ ТА НАУКОВИЙ ВИМІРИ

Аналізується сучасний стан розвитку гендерної антропології як складової філософського знання. Акцентується увага на необхідності включення гендерно-антропологічної проблематики в навчальні курси вузів.

Ключові слова: гендерна антропологія, філософія гендеру, гендерна рівність.

© Грабовська І. М., 2011

Анализируется современный уровень развития гендерной антропологии как составляющей философского знания. Акцентируется внимание на необходимости введения гендерно-антропологической проблематики в учебные курсы вузов.

Ключевые слова: гендерная антропология, философия гендера, гендерное равенство.

The modern level of the development of gender anthropology as a part of philosophical knowledge is analyzed in the article. The main attention is paid to the necessity of including of gender-anthropological problems into the study courses.

Keywords: gender anthropology, philosophy of gender, gender equality.

Базовими засадами існування цивілізованого європейського суспільства у сучасному світі є формування спільноти гендерної демократії. Формування ціннісних орієнтирів такого суспільства є невід'ємною умовою, зокрема, і сучасної освіти в Україні, особливо гуманітарної. Саме освіта покликана сформувати певні філософсько-світоглядні установки, спроможні «вписати» особистість у сучасний складний світ, а не лише надати деякий компендіум знань. Не в останню чергу завданням української гуманітарної освіти сьогодні є формування освічених особистостей, здатних створити на теренах України сучасну демократичну європейську державу, яка базується на чітко вироблених європейському демократією принципах і цінностях. «Ясно, що входження в європейське співтовариство (а це – найбільш ясна для України форма прояву процесу глобалізації) пов'язане з переосмисленням і переоцінкою поняття «національного суверенітету». Лотом у цих складних трансформаційних процесах мають стати ясно сформульовані національні пріоритети й інтереси» [2, с. 182]. І саме тут перед гуманітаристикою стоїть завдання запропонувати не лише методології дослідження українських реалій у просторі і часі, а й виробити певну ідеологію наукового знання про Україну із чітко виписаною системою пріоритетів, цінностей і базових засад наукового пошуку. «Як відомо, кожна нація повинна спиратися на бажано добре розроблений, ґрунтовний проект власного розвитку. Потреба у фундаментальних гуманітарних наукових розробках сьогодні як ніколи актуальна для України. Адже ми живемо у часи зміни самої парадигми українського існування, зміни системи цінностей. Особливо зростає попит на серйозні наукові проекти в кризові моменти розвитку спільноти, коли руйнуються старі ціннісні та світоглядні орієнтації і не сформовані ще нові. А Україна та українці як нація знаходяться в ситуації постійного вибору» [4, с. 19].

Крім того, концептуалізація гуманітарних досліджень є необхідною умовою цілісного напрямку наукового пошуку. В тому числі і у сфері української філософії. Очевидно, настав той етап у розвитку деяких напрямків досліджень, коли накопичений масив знань вимагає інституалізації та концептуалізації у межах окремого наукового напрямку. До таких напрямків української гуманітаристики сьогодні на-

лежать гендерні дослідження, зокрема, гендерна антропологія як окремий проблемний напрямок в межах філософського дискурсу.

Відчутне зростання інтересу до гендерних досліджень в Україні як раз і свідчить про «антропологізацію» процесу пізнання. Крім того, «...застосування гендерного аналізу в дисциплінах соціогуманітарного циклу, які викладаються у різних навчальних закладах системи вищої освіти України, дозволяє розширити предметні межі обраних дисциплін шляхом уведення та висвітлення явищ, маргінальних чи не зауважуваних у межах попередніх теоретичних підходів; ...формулюючи нові питання і пропонуючи нові інтерпретаційні моделі» [6, с. 5].

Взагалі ж викладання антропологічної проблематики в курсі філософських дисциплін в українських вишах є не тільки актуальним, але і органічним для всієї української традиції філософування. Не можна не погодитись із думкою О.О. Чорного про те, що «плодиною навча, гуманістично-екзистенційна тематика була провідною в українській філософській думці практично від доби Київської Русі і навіть до 30-х років ХХ ст. Зокрема, з кінця ХІХ ст. і до 30-х років ХХ ст. Розробляється історіософія Грушевського, пізніше, філософія «розколеної людини» Хвильового, філософія «конкордизму» Винниченка та ін., але внаслідок репресивного впровадження з кінця 20-х років ХХ ст. марксистсько-ленінської філософії, екзистенційно-гуманістичні та антропологічні аспекти у філософській думці України майже зникають до середини 60-х років ХХ ст.» [13, с. 131].

У контексті гендерних досліджень потребує аналізу і вже існуючий досвід існування української спільноти.

З появою низки документів, спрямованих на вирішення питань гендерного розвитку суспільства в Україні, політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків стає обов'язковою складовою загальнодержавної політики. Потреба в такій досить радикальній перебудові гендерних стосунків у суспільстві спровокована кардинальними та швидкими змінами в суспільних відносинах, активними учасниками яких є жінки й чоловіки. Саме сучасний стан розвитку суспільства потребує і сучасного концептуального розуміння гендерних перетворень. «Нова гендерна політика інтегрує специфіку, інтереси та цінності обох статей як рівноправних. Фундаментальною у цьому залишається роль держави і права» [8].

Стаття 3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає основні напрямки державної політики у питаннях формування українського гендерно збалансованого суспільства, що передбачає утвердження, зокрема, і *гендерне виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності; поширення просвітницької діяльності у цій сфері* [10, с. 2].

Сьогодні серйозної наукової підтримки, а не лише фінансової та політичної, вимагають проекти, спрямовані на формування гендерної освіти, подолання стереотипів масової свідомості. Освітні курси із гендерної проблематики повинні запропонувати українському суспільству в особі його студентства побачити себе у розрізі: «паритетне суспільство – стабільне суспільство, суспільство взаємної підтримки та

взаємодопомоги», «паритет в сім'ї – стабільна сім'я, стабільна сім'я – стабільна держава»; підтримка можливості реального соціального вибору для української жінки: «жінка-кар'єра», «жінка-мати», «ділове рівноправне партнерство в сім'ї і кар'єрі» тощо. Серйозним підґрунтям таких трансформацій може і повинна стати та попередня філософська традиція як людства в цілому, так і українська, яка в центр уваги поставила людину, гуманістичні цінності та обґрунтувала принципи рівності та рівноправності між людьми, зокрема, жінками та чоловіками. Не можна не погодитись із тими дослідниками, які стверджують, що філософія як галузь майже виключно чоловічої діяльності дуже тяжко і неохоче йшла до розуміння рівності жінок та чоловіків як особистостей попри наявність відмінностей між ними як між представниками різних статей. Ще і сьогодні ця думка не є домінуючою в філософських концепціях. «Чи є жінка людиною? Абсурдне запитання, що спантеличує, проте його ставлять багато філософських теорій, які стосуються людської природи та жінок. ...З усіх груп, що їх коли-небудь пригнобляли, жінок безсумнівно найбільш й безперечно диференційовано їхніми тілами. З того часу, коли чоловіки завжди розглядалися як норма, питання ставили в плані жіночих відмінностей від цієї норми. Хоча деякі філософи серйозно піддали сумніву той факт, що жінки є відмінним від чоловіків різновидом, багато хто явно заперечував наявність у жінок властивостей, які визначали б їх як людей, або, іншими словами, вважали, що типово людські риси історично більш властиві чоловікам. Аристотель характеризував ...риса жінки як «свого роду природну ваду»» [3, с. 337].

Гендерний підхід як принципово новий як для української філософії, так і гуманітаристики в цілому, дозволяє сьогодні не лише адекватно вписуватись у сучасний західний дискурс, але і розраховувати на ефект «бути зрозумілими і цікавими сучасному світові» завдяки здатності розмовляти однією науковою мовою із ним.

«Протягом останніх двох десятиліть поняття «гендер» не лише увійшло до сфери гуманітарного знання, а й стало звичною темою наукових програм та навчальних курсів. Значний інтерес до поняття гендеру є свідченням перегляду проблем взаємовідносин статей, що відбувся останнім часом, переосмислення їх як форми соціальної організації суспільства, а не локального, малозначущого аспекту людського буття» [7, с. 8], – зазначено у програмі курсу «Основи гендерної теорії». «За останні роки гендерні підходи укоренились та розвинулись майже у всіх гуманітарних і соціальних галузях вітчизняних наук: від соціології, психології, історії, філософії, релігієзнавства, літературознавства та мистецтвознавства до політичних наук, права, наук про державне управління, економіки й статистики» [9, с. 7].

Введення категорії гендеру у сферу антропологічно-філософського дискурсу дозволяє перевести розмову про людське буття на принципово новий рівень. Як науковий конструкт «гендер» складне поняття. Аналітичні студії працюють із цим поняттям в основних напрямках:

– гендер як соціально-рольова й культурна інтерпретація ролі особистості та моделей поведінки чоловіка і жінки, на відміну від біологічної;

– гендер як набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей;

– гендер як політика рівних прав і можливостей чоловіків та жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо її реалізації» [9, с. 17].

Чималий внесок у формування філософсько-антропологічної концепції ідентичностей та відмінностей, яка лежить в основі сучасних гендерних досліджень, внесли теоретики фемінізму. Не можна не погодитись із думкою російської дослідниці Г. Брандт про те, що «головне відкриття, яке зробила феміністична думка другої половини ХХ століття на магістральному шляху пізнання людини західноєвропейською філософією, полягала у відкритті того, що у людини є стать. Ця банальна істина була витіснена з головного шляху західної філософської антропології, і фемінізм, який вперше почав осмислювати свої філософські засновки, з дитячою прямолінійністю вказав, що король – голий, що «людина» – головний герой всіх антропологічних теорій, яка розуміється поза своїми основними якостями, якими є стать – є один із різновидів «голої» абстракції. Іншими словами, фемінізм взявся довести, що стать не зводиться лише до первинних та вторинних статевих ознак, вона пронизує всі сфери соціального та культурного життя людини» [1, с. 9].

Саме подібні до гендерної антропології підходи, на думку Г. Брандт, дозволяють показати, що «...система філософських категорій типу «людина», «суспільство», «природа» виявляється «сіткою» із надто великими ячейками, що буття реального індивіда ними не охоплюється, вислизає, начебто просочується повз» [1, с. 116].

І в українській філософії сьогодні формується напрямок, який розробляє не лише принципи існування гендерної антропології, але і засадничі категорії цієї галузі досліджень. Так, Н. Хамітов пропонує розглядати проблеми гендерної антропології через вивчення категорій «духовність» та «душевність». При цьому духовність пропонується розуміти як метафізичну чоловічість, а душевність відповідно як метафізичну жіночість. «...неважко побачити, – зазначає Н. Хамітов, – що душа і душевність виражають метафізичну жіночість, тоді як дух і духовність виражають метафізичну чоловічість. З іншого боку, жіночість та чоловічість є зовнішніми виразами душевності та духовності. Дійсно, душевність концентрує в собі риси, які ми традиційно розглядаємо як жіночі – здатність до любові, співчуття, зверненість до теперішнього. Тоді як дух і духовність є ознакою чоловічого начала з його потягом у майбутнє, зневагою до теперішнього, бажанням прогресу, трансцендування» [12, с. 128].

Проте, не можна не погодитись із тими науковцями, які шукають найадекватніших філософських шляхів вивчення такого складного явища, яким є гендер, його прояви та конструкти. Як справедливо зазначає дослідниця Т. Галько «...безліч дискусійних «методологічних» обговорень не дали відповіді на питання, за допомогою якого інструменту мож-

ливо здобути найбільш адекватне знання про генезу гендеру. Абсолютно беззаперечним сьогодні є лише той факт, що дослідження не можуть спиратися виключно на методологічні набутки класичної філософії. Використання лише усталених в класичній філософії методів (сходження від абстрактного до конкретного, співпадіння історичного та логічного, методу історизму, когнітивного, компаративістського, системно-цивілізаційного, логіко-семантичного та ін.) унеможливило відтворення генези проблеми гендерної рівності в усій її складності та багатоманітності. Більш того, навіть додавання до класичних післякласичних (скажімо, феноменологічної та екзистенційної) та постмодерних методологій не вирішує питання» [11, с. 184].

Сьогодні маємо вже деякий інтелектуальний доробок українських гуманітаріїв, що займаються дослідженням гендеру, який можна і потрібно більш широко залучати до освітнього процесу як у вищій школі України, так і у середній. Необхідність подібних трансформацій системи гуманітарної освіти полягає не лише у вимогах відповідати західноєвропейським та північно-американським освітнім стандартам, а і внутрішнім потребам сучасного українського соціуму. У більшості університетів як Західної Європи, так і США, читаються лекційні курси із феміністичної та гендерної проблематики. Це і окремі дисципліни, і спецкурси у складі основних дисциплін. За досвідом деяких українських вузів, у яких викладались гендерні курси, або де вони мали місце як факультативні чи спецкурси в курсі, наприклад, філософських дисциплін, ця проблематика викликала чимале зацікавлення у студентської аудиторії та живий відгук. Таким чином, істина про те, що для людини завжди найцікавішою є сама людина, підтверджується реальним досвідом освітньо-виховного процесу.

Викладання подібних курсів має ще й чітко виявлений виховний ефект: руйнування застарілих стереотипів, подолання патріархатних засад суспільного устрою, долучення до загальноєвропейського досвіду тощо.

Проте, при певних успіхах українських гендерних досліджень, сьогодні можна сміливо стверджувати, що гендерна теорія на Заході, що розвинулась завдяки найяскравішим представникам цього напрямку – Ю. Кристевій, Л. Ірігерей, Г. Сіксу, так і залишається в основному не засвоєним культурологічним дискурсом України. А між тим, так співзвучно із українською історичною специфікою звучить твердження Юлії Кристєвої про особливість «болгарського болю», як болю нації, що пережила комуністичний тоталітаризм [5, с. 30]. Очевидно, Україна теж має подібну проблему. Зрештою, тексти Ю. Кристєвої оцінюються сьогодні як «можливість повернутися до «людських» питань філософії про сенс життя, про внутрішній світ і можливість розповісти про нього іншому або іншим. Ю. Кристева і сьогодні вважає, що це найперспективніший спосіб існування у філософії» [5, с. 25].

Отже, гендерна антропологія як поєднання філософії та гендерних досліджень у всьому їх різноманітті повинна стати частиною

гуманітарного циклу дисциплін у сучасній Україні. Зрештою, вона повинна стати частиною культури українського соціуму, працюючи на його перетворення у невід'ємну складову сучасного світу.

Бібліографічні посилання

1. **Брандт Г.** Философская антропология феминизма. Природа женщины / Г. Брандт. – СПб., 2006.
2. **Габріелян О.** Вища освіта в епоху глобалізації / О. Габріелян // Інше життя: щорічник університету. – К., 2005.
3. **Голмстром Н.** Людська природа // Антологія феміністичної філософії / Н. Голмстром. – К., 2006.
4. **Грабовська І.** Перспективи гендерної антропології як складової гуманітарної освіти в Україні: філософсько-світоглядний аналіз / І. Грабовська // Антропологізм в освіті: джерела, досягнення та перспективи – Пост Методика. – 2006. – №7(71). – С.19–26.
5. **Кристева Ю.** Сили ужаса: ессе об отвращении / Ю. Кристева. – СПб., 2003.
6. **Малес Л. В.** Основи гендерного аналізу в дисциплінах соціогуманітарного циклу / Л. В. Малес. – К., 2004.
7. Навчальна програма курсу «Основи теорії гендеру». – К., 2003.
8. Національна концепція гендерних перетворень в Україні. Проект. – К., 2005.
9. Основи теорії гендеру: Навч. посібн. – К., 2004.
10. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України. – К., 2005.
11. **Талько Т.** Світоглядно-філософське та методологічне підґрунтя формування навчальних програм курсів з основ гендерної рівності / Т. Талько // Українознавчий альманах. – Вип. 4. – 2010. – С. 183–188.
12. **Хамітов Н.** Духовний та душевний виміри людського буття / Н. Хамітов // Філософсько-антропологічні читання. – К., 1997. – С. 122–129.
13. **Чорний О. О.** Антропологічність як риса української філософії / О. О. Чорний // Філософсько-антропологічні читання. – К., 1997. – С. 130–132.

Надійшла до редколегії 12.01.11

УДК 17.023

В. Г. Гур
НТУУ «КІП»

ГУМАНІСТИЧНА ЗНАЧИМІСТЬ КОМП'ЮТЕРНО-ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ В РЕАБІЛІТАЦІЇ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Впроваджується думка про те, що соціальна реабілітація комп'ютерних користувачів з фізичними вадами набуває гуманістичних характеристик.

© Гур В. Г., 2011